

Ірина ІВАЩУК

ТРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДКРИТОСТІ КРАЇН

Проаналізовано діючий в Україні механізм застосування тарифних інструментів. З'ясовано особливості національної моделі тарифного регулювання експортних товарних потоків. Доведено важливість застосування тарифних інструментів для захисту національних інтересів в умовах зростання економічної відкритості країн.

Зростання відкритості національних економік потребує нових підходів до реалізації як вітчизняної митної політики, так і основних принципів побудови світової митної доктрини. Суперечності як наслідок неспівпадання інтересів все частіше стають причиною торгових конфліктів та війн. Традиційні тарифні інструменти нині втрачають свою значимість зважаючи на вимоги Світової організації торгівлі, проте, на нашу думку, повинні зберігатися як суттєва ланка механізму реалізації національної митної політики. Таку позицію пояснюємо наступними моментами. По-перше, ініціатором створення ГАТТ були економічно розвинені країни, які займають чільне місце у світовому господарстві. По-друге, периферійність існування багатьох економік спонукає їх до захисту власних інтересів, зокрема щодо захисту експорту сировинних ресурсів та обмеження загрозованої конкуренції при імпорті готових виробів. По-третє, питання преференційної торгівлі є особливо актуальним з огляду на їх вигідність, передусім, країнам, що розвиваються, та найменш розвиненим. Цей перелік аргументів може бути продовженим з огляду на багатоманітність інтересів, що лежать в площині митної політики.

Питання функціонального прояву митної політики відображені в працях вітчизняних науковців, зокрема окремі аспекти застосування тарифних інструментів розкриті в роботах І. Бережнюка, А. Войцещука, О. Гребельника, М. Каленського, Є. Савельєва, А. Філіпенка та ін. Не позбавлені уваги у наукових публікаціях і питання трансформації економічної взаємодії країн в умовах зростаючої відкритості, хоча у більшості досліджень відсутній аналіз даного процесу у сфері митної справи.

Разом з тим, значимість митного тарифу у формуванні митної доктрини не викликає жодних сумнівів. Питання в іншому: чи спроможний митний тариф захистити національні економіки, а узгодження за всіма тарифними лініями не призведе до маргіналізації окремих економік, і навіть регіонів. Саме розкриття такого аспекту озвученої проблеми і є метою даної статті.

Модель відкритої економіки, особливо після фінансових криз та торгово-економічних потрясінь у світі, дедалі частіше переглядається щодо взаємодії національних економік на умовах глобального партнерства. У Доповіді Конференції ООН з торгівлі і розвитку "Про торгівлю і розвиток 2004 р." наголошувалося, що саме узгодженню міжнародної торгівлі, валютної і фінансової систем повинна приділятися увага при формуванні комплексної аналітичної та політекономічної платформи для розробки ефективної стратегії розвитку, адже переміщення товарів через кордон у комерційних цілях безпосередньо пов'язані із валютним коливанням і навпаки [1].

Безперечно, абсолютна відкритість існувати не може з огляду на пріоритет національних інтересів, у випадку зміни пріоритетів теоретична відкритість може трансформуватися в практичну, причому втрачається національна ідентичність та суверенітет. Цілком вірно, що "не кожна націю, державу можна легко втиснути в послідовність розвитку, виведену із західного досвіду руху через традицію до модерності й далі до постмодерності, тому й потрібно бути чутливим до процесів глобалізації" [2, с.19].

Індексом, що характеризує відкритість національної економіки, є оцінка економічної свободи, яка проводиться різними організаціями, серед яких виокремимо:

– Інститут Фрезера (Fraser Institute, Canada) та Інститут CATO (USA) – визначають індекс економічної свободи у світі для кожної країни. Україна у рейтингу даного дослідження посідала у 2006 р. 114 місце серед 141 країни, у 2000р. 115 серед 123 країн, демонструючи найнижчі рейтинги щодо розвитку державного сектору. Загалом, нині динаміка Індексу економічної свободи в Україні підтверджує

позитивну динаміку, проте темпи зростання не є достатніми для формування стабільного економічного середовища [3].

– Інститут The Heritage Foundation (USA) – розраховує індекс економічної свободи для 183 країн. Україна, безперечно, належить до аутсайдерів, що є черговим доказом неефективності проведених в останні роки реформ [4]. За останні 14 років індекс свободи збільшився лише на 11,19%, тоді, як, наприклад, Румунія збільшила свій показник на 19%, Азербайджан на 15%.

В.М. Полтерович називає штучне запозичення інститутів з іншого інституційного середовища трансплантацією, результати якої визначаються наступними групами факторів: соціокультурні характеристики; початкові інституційні та макроекономічні умови; вибір технології трансплантації [5].

Така теза підтверджується і особливостями сучасного становлення світогосподарських відносин, де наявна відсутність стабільності, соціально-економічного розвитку, посилення дії чинників, що мають вплив на виникнення середньо- та довготермінових загроз. Тому, взятий на озброєння СОТ принцип зрівняння умов застосування країнами тарифних інструментів, незалежно від рівня економічного розвитку, не дозволяє повноцінно та результативно завершити розпочатий Раунд розвитку та досягти стовідсоткового узгодження тарифних позицій, забезпечивши їх зв'язування. Наприклад, Бангладеш зв'язав лише 15,5% своїх тарифних ліній, Того – 12%, Танзанія – 13,4%, Мозамбік – 13,6%, Малаві – 32,2%, тоді як окремі найменш розвинені країни демонструють повне узгодження: Камбоджа, Лесото, Сенегал та ін. [6]

Нині митний тариф водночас виконує дві важливі функції: узгодження економічних інтересів шляхом зменшення тарифів та відповідність встановлених тарифів національним інтересам. Розуміння митного тарифу як систематизованого переліку ставок мита є доволі обмеженою, бо, на наш погляд, представляє тариф як констатацію вже усталеного явища. Саме тому пропонуємо розглядати митний тариф як сукупність політичних (питання політики є одними із вирішальних при формуванні моделі взаємовідносин країни із зовнішнім світом), економічних та соціальних відносин, що мають місце в процесі його формування, реалізації та функціонування на всіх рівнях митної доктрини у глобальному просторі. Виходячи з даного розуміння, прослідкуємо особливості формування митного тарифу на національному рівні.

Нині в Україні діє два основних законодавчих акти в сфері тарифного регулювання: Закон України від 05. 02. 1992 р. № 2097-XII “Про Єдиний митний тариф” та Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2371-III “Про Митний тариф України”. Основні засади тарифного регулювання та види мита, які можуть застосовуватися, та звільнення від їх сплати регламентовані першим законом, в другому подано класифікаційну схему товарів за УКТ ЗЕД та визначено для них основні ставки ввізного мита.

Але законодавець подає вузьке тлумачення митного тарифу, бо Законом України від 5 лютого 1992 р. №2097-XII “Про Єдиний митний тариф” визначено, що Єдиний митний тариф України – це систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі цієї території. Саме він встановлював на єдиній митній території України порядок обкладення митом предметів, що ввозяться на митну територію України або вивозяться з цієї території. Законом України “Про Митний тариф України” митний тариф трактується як систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок ввізного мита, яке справляється з товарів, що ввозяться на митну територію України.

Імпортний тариф України впродовж останніх років приведено до вимог Світової організації торгівлі та забезпечено узгодження усіх тарифних позицій. Переговорний процес для України виявився досить тривалим та болючим, адже потребував серйозних змін інституційного характеру [7].

Експортний режим не є надто обтяжливим для української економіки, якщо, наприклад, взяти до уваги той факт, що в Китаї нараховується 36 позицій експортної номенклатури, до яких застосовується експортне мито в розмірі від 20% до 50%.

Експортне мито в Україні запроваджується на такі товари:

– живу худобу та шкіряну сировину (Закон Україну “Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину” від 07. 05. 1996 р. №180 (96–ВР)); ставки встановлено у % до митної вартості, але були й обмеження. Наприклад, на вівці живі діяла ставка 50%, але не менш ніж 390 євро за 1 т. Після вступу України до СОТ встановлені адвалерні ставки на всі види худоби (50%) та на шкіряну сировину (30%). Такий рівень митного тарифу не є кінцевим, бо з 1 січня 2009 р. (року наступного за роком вступу до СОТ) щорічно ставка експортного мита на худобу буде зменшуватися на 5% до 10% (протягом 8 років) і на шкіряну сировину – на 1% до 20% (протягом 10 років);

– насіння деяких видів олійних культур (Закон України “Про ставки вивізного (експортного) мита на

насіння деяких видів олійних культур” від 10. 09. 1999 р. № 1033-IV). Кабінет Міністрів України щомісячно встановлює індикативні ціни на насіння олійних культур, види яких визначені за законом, з урахуванням рівня цін реалізації такого насіння на світовому ринку. Реалізація насіння, що вивозиться за межі митної території України, здійснюється за цінами, не нижчими від установлених Кабінетом Міністрів України індикативних. Ставки визначені у % до митної вартості;

– відходи та брухт чорних металів (Закон України “Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів” від 24. 10. 2002 р. № 216-IV). Ставки встановлено у євро за 1 т. На момент прийняття Закону ставки були установлені в розмірі 30 євро за 1 т. З огляду на вступ України до СОТ країні надано перехідний семирічний період для поетапного зменшення митного навантаження з 25% (з дня вступу) до 10%.

Зважаючи на відміну заборони на експорт брухту легованих чорних та кольорових металів Законом України “Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням” від 13.12. 2006 р. №441-V запроваджено експортне мито на дану продукцію, який вступає в силу з дня вступу України до СОТ. Впродовж перехідного періоду ставки мита будуть поступово знижуватися з 30% до 15%. При експорті цієї продукції для декларування митної вартості за основу будуть братися ціни із врахуванням цінових тенденцій на світових біржах. Попри зняття заборони на експорт законодавством України встановлено п’ятирічний термін, протягом якого вивезення товарів буде здійснюватися лише спеціалізованими металургійними переробними підприємствами, на яких виготовлені такі товари, за наявності експортного сертифіката якості.

Формування належного експортного потенціалу нашої країни з допомогою тарифних інструментів відбувається з урахуванням позиціонування України на світовому ринку. Саме такий підхід було застосовано при встановленні переліку товарів, що підлягають митному оподаткуванню при експортуванні. Для підтвердження цього проаналізуємо тенденції виробництва у світі та Україні насіння олійних культур¹, які підлягають експортному оподаткуванню.

Насіння соняшнику є цінним для можливої подальшої переробки на рослинну олію². Традиційно найбільшими виробниками соняшнику є країни Європи і колишні радянські республіки, на які припадає близько 58% від усіх світових посівних площ. У 2002 р. до трійки виробників соняшнику належали: Аргентина, Росія, Україна. Проте політика подальшої реалізації насіння суттєво відрізнялася в країнах. Для утримання позиції на світовому ринку з експорту насіння соняшнику Україна обрала політику низької ціни. Якщо середня світова ціна у 1996–2002 рр. коливалася в межах 242–243 дол./т, то Україна, як і Росія, експортували цю продукцію за найнижчими цінами. Така ситуація є сприятливою для основних країн-імпортерів. Наприклад, Франція – провідний експортер насіння соняшнику, але у 1996 р. вона була одним із значимих імпортерів. Так, у 1996 р. експорт 473 тис. т здійснювався за ціною 326 дол./т, тоді як імпорт 441 тис. т закуповувався за 306 дол./т. Проте, слід зазначити, що критичними не тільки для Франції, а й для інших країн, був період 2000–2001 рр., упродовж якого Франція зменшила обсяги імпортованих поставок до 78 тис. т та експортних до 373 тис. т.

У 1993 р. Декретом КМУ від 11.01.1993 р. №3-93 “Про вивізне (експортне) мито у 1993 році” було встановлено перелік товарів, експорт яких підлягав митному оподаткуванню, серед таких товарів були і насіння льону (10%) та соняшнику (30%). Проте вже з 1 січня 1994 р. даний Декрет втратив чинність. У 2003 р. Україна, наростивши обсяги виробництва, посіла 1 місце, причиною чого було збільшення площі з 2718,0 тис. га до 3100,0 тис. га та урожайності з 12,0 тис. т до 13,5 тис. т. З огляду на це було запроваджено експортне мито на даний товар для стримування вивезення та стимулювання експорту готової продукції, зокрема олії, у 1999 р. у розмірі 23%, а згодом 17%. Зважаючи на набуття Україною членства у СОТ експортне мито на деякі види олійних культур було знижено на 1% – до 16%, із наступним щорічним зниженням на 1% до 10%. Наше дослідження показує, що зміна митного тарифу не мала суттєвого впливу на зміну обсягів експорту насіння соняшника, а ціни на нього на внутрішньому ринку не зазнали суттєвих змін, за винятком 2001 р. (рис.1).

¹ До олійних культур належать соняшник, соя, ріпак, редька олійна, льон олійник, гірчиця біла, рижій та ін.

² Грунтовне дослідження ринку олії та насіння соняшнику в Україні висвітлено в працях: *Обзор сектора подсолнечного масла: Обновленные данные на 2004 год и среднесрочная стратегия развития* // <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/af103b/af103b01.pdf>; *Оцінка податку на експорт насіння соняшнику в Україні: лютий 2005 р.* // http://ierpc.org/ierpc/wp/wp_29_ukr.pdf

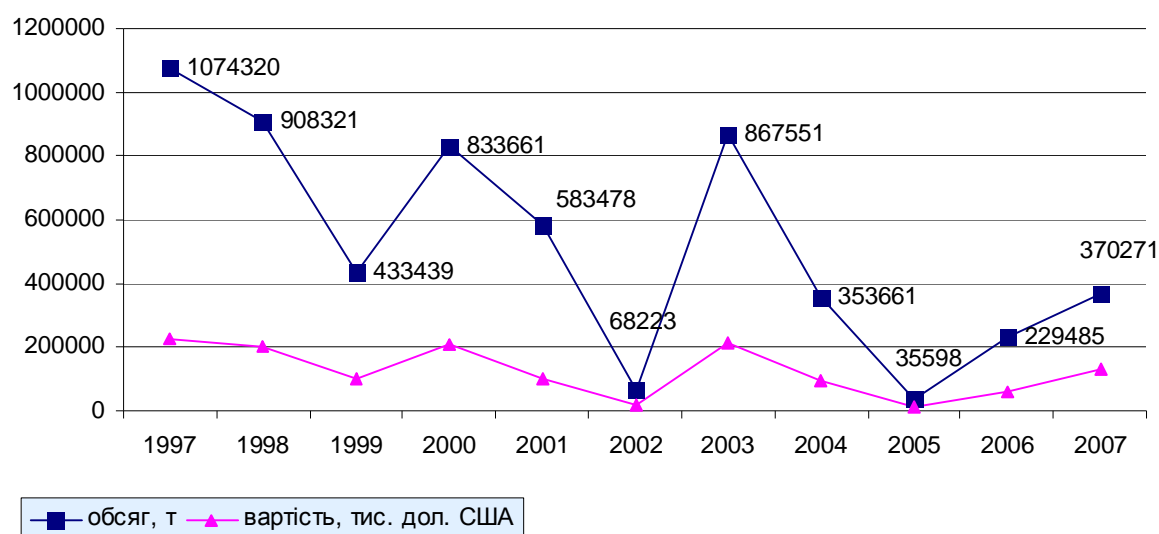

Рис. 1. Динаміка експорту насіння соняшнику з України
(Складено за даними FAO)

Питання експортного мита на насіння соняшника особливо актуальне з огляду на те, що Україна має достатньо потужностей для власної переробки, водночас, основними країнами, куди експортується насіння, є країни-члени Європейського Союзу, хоча останнім часом потенційними ринками збуту насіння соняшника стають країни Азії (табл. 1).

Таблиця 1

Географічна структура експорту насіння соняшнику з України

код товару 1206000000	2006 рік		2007 рік		за січень-серпень 2008 року	
	тонн	тис.дол. США	тонн	тис.дол. США	тонн	тис.дол. США
Всього	229485	58128,18	370271	130411,0	4188	4558,3
1. Країни СНД	880	1308,65	17570	11218,9	584	1659,8
2. Інші країни	228604	56819,53	352700	119192,1	3604	2898,4
- Європа, в тому числі	219586	54563,03	242098	69111,2	1071	1141,8
Іспанія	141951	34095,70	97003	25955,9	-	0,4
Італія	18419	4477,20	27460	7556,4	-	-
Нідерланди	9987	2517,34	36221	10634,1	-	-
Португалія	34802	9241,04	37016	9742,2	-	-
- Азія	8763	2163,44	110311	49931,0	2519	1740
- Африка	170	48,12	225	117,5	-	-
- Америка	83	44,95	63	32,5	14	17

Примітка: Складено за даними Державного комітету статистики України

Узгодження тарифів між країнами – це одне із актуальних питань світової практики щодо регулювання переміщення товарних потоків, оскільки вже відомі наслідки торгових конфліктів та воєн, що підривають економічну могутність усіх учасників процесу, переможцем з якого в кінцевому підсумку не виходить жодна з країн. Загалом, установлення експортних та імпорتنних тарифів та їх зміна повинні узгоджуватися із змінами кон'юнктури внутрішнього та світового ринків, тенденціями розвитку соціально-економічних процесів в країні.

Література

1. Доклад о торговле и развитии, 2004 / Конференция ООН по торговле и развитию [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org/ru/docs/tdr2004overview_ru.pdf.
2. Глобальні модерності/ За редакції М. Фезерстоуна, С.Леша, Р.Робертсона Пер. з англ. Т.Цимбала. – К.: Ніка-центр, 2008. – 400 с. (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 12).
3. *Economic Freedom of the World. 2008 Annual Report* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: - <http://www.freetheworld.com/2008/EconomicFreedomoftheWorld2008.pdf>.
4. *The 2009 Index of Economic Freedom* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.heritage.org/index/Ranking.aspx>.
5. Полтерович В.М. Трансплантация экономических институтов/ В. М. Полтерович // *Экономическая наука современной России*. – 2001. – №3.
6. *World Tariff Profiles 2008/World Trade Organization and International Trade Centre UNCTAD/WTO 2008* [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles08_e.pdf.
7. Іващук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі: Монографія / І. О. Іващук. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 304 с.